
**INITIAL DIFFICULTIES IN CERTAIN ASPECTS OF THE SINGING ACTIVITY IN
THE PEDAGOGIC PRACTICE OF STUDENTS OF THE SPECIALTY "MUSIC
PEDAGOGY"****Tsvetanka Kostadinova Kolovska**

Academy of Music, Dance and Fine Arts – Plovdiv, Republic of Bulgaria

kolovska@abv.bg

Abstract: The musical education in Bulgarian schools is directed to the contemporary student – in order to expand their social experience and culture, to form and develop emotional-valuational attitude towards the different styles and genres in music and art, to acquaint, to respect and to connect with the long-standing Bulgarian folk traditions, to discover and develop the creative talents and abilities of each child and to stimulate their expression. A specific feature of the music education process in the Bulgarian school is the presence of three main musical activities - musical performance, perception of music and creativity. They define the core of the musical education process. Through them, the main objectives and tasks of the music education are realized, specific for each class and stage of education. Performing music is the most accessible musical activity that engages learners through various processes such as singing, playing musical instruments, performing movements and dancing.

Due to the effect of performing songs in class, singing has a high priority, especially at an early stage of schooling. The musical pedagogue has a leading role in its successful conduct. It is their responsibility to consider and plan the activity, according to the educational content, to prepare the appropriate musical material to illustrate the new musical knowledge, to consider and to make an adequate use of information technologies. The performance of the song is always more exciting and influential when accompanied by a musical instrument played by the teacher. The artistic performance of the song requires therefore a serious preparation of piano accompaniment by the teacher.

Taking into account the multifaceted importance of singing for the trainees, part of the musical and professional skills of the students of "Pedagogy of Music Education" is aimed at acquainting and mastering its difficulties.

The pedagogical practice allows practical application of the knowledge, skills and experience acquired by students. It is a reflection of a comprehensive, planned and time-based process that provides a solid theoretical, general music and scientific methodological preparation for future music teachers. The classroom pedagogical practice introduces the students to the relevant working experience in the musical pedagogical practice, providing opportunities for reconsideration and application of innovations and creativity. The initial process of pedagogical practice is associated with certain difficulties for students. Their successful overcoming is of great importance for their future professional realization as musical pedagogues.

Keywords: music education, singing, pedagogical practice, music pedagogue

**НАЧАЛНИ ТРУДНОСТИ ПРИ НЯКОИ АСПЕКТИ НА ПЕВЧЕСКАТА ДЕЙНОСТ
В ПЕДАГОГИЧЕСКАТА ПРАКТИКА НА СТУДЕНТИТЕ ОТ СПЕЦИАЛНОСТ
“ПЕДАГОГИКА НА ОБУЧЕНИЕТО ПО МУЗИКА”****Цветанка Костадинова Коловска**

Академия за музикално, танцово и изобразително изкуство – Пловдив, Република България

kolovska@abv.bg

Резюме: Музикалното възпитание в българското училище е насочено към съвременния ученик – към разширяване на неговия социален опит и култура, към формиране и развитие на емоционално-оценъчно отношение към различните стилове и жанрове в музиката и изкуството, към опознаване, уважение и свързване с дълголетните български народни традиции, към откриване и развиване на творческите заложби и способности на всяко дете и стимулиране на тяхната изява. Специфична характеристика на учебния процес по музика в общото българско училище е присъствието на три основни музикални дейности – изпълнение на музика, възприемане на музика, творчество. Те определят облика на музикално-възпитателния процес. Чрез тях се реализират основните цели и задачи на обучението по музика, специфични за всеки клас и етап на обучение. Изпълнението на музика е най-достъпната музикална дейност, която активно ангажира обучаваните чрез различни дейности и действия като певческа дейност, свирене с детски музикални инструменти, изпълнение на движения и танци.

Поради ефекта от изпълнение на песни в клас, певческата дейност има приоритетно присъствие, особено в начален етап на обучение в училище. За нейното успешно провеждане ръководна роля има музикалният педагог. Пред него е отговорната задача добре да обмисли и планира дейността, съобразно предвиденото учебно съдържание, да подготви подходящ музикален материал, с който да онагледява новите знания за музиката, да обмисли и подготви адекватно използване на информационните технологии. Винаги изпълнението на песента е по-вълнуващо и въздействащо, когато е съпроводено с акомпанимент на музикален инструмент, изпълняван от учителя. Ето защо художественото изпълнение на песента изисква и сериозна подготовка на клавирен съпровод от страна на преподавателя.

Като се отчита многостранното значение на певческата дейност за обучаваните, част от музикално-професионалните умения на студентите от специалност „Педагогика на обучението по музика” са насочени към запознаване и овладяване на нейните особености.

Педагогическата практика дава възможност за практическо приложение на натрупаните от студентите знания, умения и опит. Тя е отражение на цялостен, планиран и организиран във времето процес, който осигурява стабилна теоретична, общомузикална и научно-методическа подготовка на бъдещите учители по музика. Педагогическата практика по музика в клас запознава студентите със актуално значимото и работещото в музикалнопедагогическата практика, като предоставя възможности за творческо преосмисляне и приложение на иновации и креативност. Началният процес в педагогическата практика е свързан с определени трудности за студентите. Успешното им преодоляване е от огромно значение за тяхната бъдеща професионална реализация като музикални педагози.

Ключови думи: обучение по музика, певческа дейност, педагогическа практика, музикален педагог

ВЪВЕДЕНИЕ: Музикалният педагог, преподаващ изкуство, е ангажиран с отговорната задача за естетическото възпитание на подрастващите. Докосвайки се до тяхната емоционална природа, музиката спомага за емоционалното изразяване и развитие на емоционалния свят на децата. В българското училище и детската градина децата музичират съвместно – пеят, слушат музика, свирят и танцуват заедно с другите деца, изявяват себе си като част от цялото, показват своите неподправени чувства. Музиката е в основата на учебния процес и на учебното съдържание, като певческата дейност е една от основните дейности, чрез която се реализира обучението по музика. Дейността по традиция е широко застъпена на всеки етап от обучението, като водеща е за предучилищен и начален етап на обучение.

В своята педагогическа практика по музика в детска градина и в училище студентите – бъдещи учители по музика работят в посока нейното добро планиране и успешно реализиране [6]. Констатираните начални трудности обособяват няколко проблемно-образователни области в рамките на конкретни методически, музикалнотеоретични, музикалноизпълнителски, комуникативни и организационни проблеми. Тяхната точна конкретизация предполага гарантиране и ефективност на връзката с другите музикални дейности, от една страна. От друга – самото обучение, стажът, практическата реализация като част от стратегия за професионалната реализация и развитие на бъдещите музикални педагози.

ИЗЛОЖЕНИЕ: Музикалното възпитание като иманентна част на образователната система е насочено към формиране и развитие на музикалните способности и емоционално-естетическото култура на подрастващите, подкрепяйки тяхната успешна социализация и реализация в обществото. Основната цел на музикалното възпитание в системата на общото образование е осъществяване на художествено и в частност – на естетическо възпитание, за което основно средство е изкуството. В основата на художественото възпитание са емоционалното преживяване и интелектуалното осмисляне на художествени произведения от всички жанрове на различните изкуства. На основата на изградената художествена култура се формира естетическо отношение и естетически вкус у младите хора. Основните задачи на музикалното възпитание в образователната система могат да се формулират като: откриване, възпитаване и развиване на музикалните способности на децата и учениците; обогатяване на техния слушателски и изпълнителски опит; осъзнаване на отделните музикално-изразни средства и тяхното емоционално-смысловое значение; разширяване на музикалната култура [7].

Новият Закон за предучилищното и училищното образование от 13.10.2015г регламентира образованието като процес, който включва „...обучение, възпитание и социализация” [2, 1]. В музикалнообразователния процес ролята на ученика е активна, а учителят е модератор и сътрудник, осигуряващ подкрепяща среда и емоционален комфорт. От музикалния педагог се очаква да насочва и направлява обучаваните, да подпомага формирането и развитието на умения, подпомагащи ефективното социализиране на младите хора. Тези аспекти обосновават и основни цели като „...интелектуално,

емоционално, социално, духовно-нравствено и физическо развитие и подкрепа на всяко дете и всеки ученик в съответствие с възрастта, потребностите, способностите и интересите им; ранно откриване на заложите и способностите на всяко дете и ученик и насърчаване на развитието и реализацията им; формиране на устойчиви нагласи и мотивация за учене през целия живот” [2, 3].

Друг важен момент в закона за предучилищното и училищното образование е възможността да се предоставя подкрепа за личностно развитие на децата и учениците, която осигурява подходяща физическа, психологическа и социална среда за развитие на способностите и уменията им” [2, чл. 176, ал.1]. В обучението по музика учителят подкрепя възпитаниците си, отнасяйки се с разбиране и отзивчивост към техните интереси и потребности, използваните педагогически технологии са насочени към подпомагане на музикалното и личностното израстване, отразено и в раздела за оценяване: „Целта на оценяването е диагностика на индивидуалните постижения и на напредъка на ученика и определяне на потребностите му от учене и на областите, в които има нужда от подкрепа” [2, чл. 117, ал. 2, т.5]. Характерна особеност на урока по музика е творческата среда, която предоставя възможност за себеизява на всички деца, независимо от техните музикални заложби и способности. Внимание и подкрепа се оказва на децата с изяви дарби, но и на тези с видимо по-малки или ограничени възможности и музикални способности. Учителят проявява разбиране към индивидуалните възможности на всяко дете и добронамерено работи за развитието на толерантност и взаимопомощ в музикалнообразователната среда [3].

Урокът по музика е урок по изкуство. Това е действие, посветено на музиката и на всичко свързано с нея. Реализира се чрез три основни музикални дейности – изпълнение на музика, възприемане на музика, детски импровизации. В своето единство те определят облика, съдържанието и структурата на всеки урок.

В обучението по музика както в детската градина, така и в училище преобладават дейностите, които формират главно музикални умения, а знанията, които подрастващите усвояват, обогатяват тяхната музикална култура, разширяват музикално-слуховите им представи и опит. Музикалните дейности предлагат изключително богати и разнообразни възможности за удовлетворяване на предпочитанията на децата за самостоятелни и колективни изяви и творчество. Песните за изпълнение и музикалните творби за слушане са градивният материал на всеки урока по музика.

Певческата дейност е с утвърдено присъствие в образователната ни система, поради доказаните многобройни положителни ефекти от приложението ѝ: от психологическа гледна точка – у децата, които участват в певческия процес, се създава творческа радост, повишава се настроението и общият им тонус; включените в учебниците песни са изключително разнообразни по отношение на емоционално съдържание, стилове и националности. Няма човешко състояние, чиято емоция да не е изразена в песните. Тяхното заучаване, художествено изпълнение и личностно преживяване допринася за развитие на емоционалната култура на децата и е важно средство за възпитание на чувствата. Наред с това се обогатява тяхната музикална култура, изграждат се така необходимите естетически вкус и критерии спрямо пьстрата палитра от музикални явления. Пеенето на песни дава възможност за пълноценно приобщаване на подрастващите към света на музиката, за което е необходимо да се развият техните музикални способности като условие за разнообразни музикални изяви. Натрупват се музикално-слухови представи, необходими за осъзнаване на елементите на музикалната изразност [7]. В урока по музика класът представлява един малък певчески екип, в който изпълнението на музика предоставя изключителни възможности за социализиране на децата [4].

Пеенето е сред най-желаните от обучаваните дейности. В детската градина и в училище певческата дейност има колективен характер – децата музицират съвместно, независимо от индивидуалните им музикални способности. За да запеят обаче всички деца, за да бъде дейността привлекателна и желана, роля има музикалният педагог [8]. В своята педагогическа практика по музика студентът-педагог подготвя и представя песента пред децата, като пее и изпълнява подходящ инструментален съпровод. Изпълнението му следва да бъде убедително, професионално, красиво, така че да предизвика интереса на децата и желанието им да пеят.

Художественото изпълнение на песен от училищния репертоар пред обучаваните би следвало да не предизвиква затруднение от страна на студентите-музиканти, което за съжаление в повечето случаи не е така. Проучвайки и анализирайки проблема, особено внимание се отделя на следната особеност: Певческата дейност е най-активната, ангажираща повечето деца. Тя е желана и очаквана от тях. От друга страна, децата имат определени очаквания към музикалния педагог, към неговото вокално-инструментално изпълнение, към „сценичното” представяне на художествения образ – емоционално, вълнуващо, искрено, към осведомеността и компетентността на учителя по отношение на изпълнители, стил и др. Самата певческа дейност включва няколко компонента, чието умело ръководство е условие за пълноценно осъществяване на дейността.

Певческата дейност започва със съответната подготовка, като в случая тази функция изпълнява разпяването. Задачите, които се реализират чрез разпяването, са комплексни. Те са добре проучени и утвърдени в музикалнопедагогическата практика: детските гласове следва да се затоплят и раздвижат; постепенно се разширява гласовият диапазон; поставят се основите и се работи в посока да се затвърдят певчески умения и навици. Използването на труден пасаж от песен при разпяване е всъщност задълбочено изработване и „изглаждане“ на проблемните места. Така отработените фрази от нови песни улеснява както работата на студента-педагог при представянето им, така и подрастващите при изучаването и запомнянето им. Не на последно място, в процеса на разпяване децата се „настройват“ емоционално за работа, вниманието е насочено в желаната посока, събужда се интересът към дейностите, които ще последват.

Разпяването никога не е самоцелно, тъй като има връзка с други моменти от урока напр. запознаване с нова песен, художествено изработване на песенен материал, възприемане на нова музикална творба и др. Изключително важна роля за добрите резултати в певческата дейност има учителят със своето отношение и подходи.

В педагогическата практика на студентите по музика на певческата дейност се отделя сериозно внимание, поради значението, задачите и съдържанието на дейността. Подготовката на студента за реализиране на певческа дейност започва с изготвяне на подробен план за работа, чиято цел е да протоколира основните стъпки в технологично отношение. Педагогическа технология за подготовка на певческа дейност:

- изработване на план за провеждане на певческа дейност. В него ясно се посочени:
 - моделът за разпяване – вярно нотирани върху петолинии, с предвиден поетичен текст,
 - уточнен е с диапазонът, който обхваща разпяването;
- моделът за разпяване се отработва вокално и инструментално (използва се музикален инструмент, който подкрепя певческата дейност, като най-често това е музикалният инструмент пиано);
- моделът се транспонира във възходяща и низходяща посока, което се изработва предварително много прецизно в интонационно и метроритмично отношение;
- обмисляне на подкрепяща творческа среда чрез беседа, гатанки, стихове, илюстрации и др, която да подготви емоционално децата за характера и настроението песента;
- първо цялостно представяне на песента от студента-музикален педагог, което трябва да бъде впечатляващо, за да провокира желание у децата да запеят песента;
- работа върху песента;
- цялостно художествено изпълнение на научената песен, като студентът подпомага изпълнението на децата с подходящ инструментален съпровод.

Следвайки основната идея, че музикалните дейности са вплетени в темата на урока, работата на студента започва с разпяването като подготовка за певческа дейност. В много случаи децата възприемат разпяването като скучно, неангажиращо, едва ли не ненужно. Сред възможните причини – предлагат се неподходящи модели за разпяване, недостатъчно обмислено провеждане с негативни последствия като отсъствие на внимание, интерес и ангажираност от страна на обучаваните, важно място заема и личният пример, отношението на самия студент към дейността.

Ето защо, пред студента е задачата *репертоарът за разпяване* да бъде добре обмислен, съобразен с възможностите на обучаваните. Добре познати и работещи в практиката са педагогическите подходи, при които се използват откъси от нова или вече учена песен; малка песничка, съчинена от самите деца, мелодическа импровизация върху имената на децата и др. Студентът се спира на един от възможните варианти, като обмисля вокален модел и предварително технически го изработва на музикален инструмент (пиано). Разпяването трябва да протича метроритмически точно, а при транспониране моделът да следва строга ритмическа организираност. На този етап студентите значително се затрудняват в избора на подходящия модел, неговото инструментално представяне и синхронизиране с пеене. Често наблюдаван недостатък е недобрият баланс между пеене и свирене, при който студентът или е изцяло ангажиран със свиренето на музикалния инструмент, при което пеенето не се чува, или цялото внимание е отделено на пеенето, в резултат на което музикалният инструмент едва ли не „пречи“ на общото добро звучене. Затруднения се наблюдават и при транспониране на модела и метроритмичната му организираност. За да се преодолеят началните трудности, студентите първоначално съвместно с методиста и учителя-настойник се насочват към готови подходящи модели, като целенасочено се обсъжда тяхната целесъобразност. Постепенно се преминава към самостоятелен избор на репертоар за разпяване. В същото време специално

внимание се обръща и на останалите компоненти, които изискват прецизна самостоятелна подготовка [6]. Например на певческите и инструменталните умения, както и на цялостното впечатление от разпяването.

Практиката показва, че студентите прилагат разпяването като неделима част от заниманията по музика в детската градина и в училище до шести-седми клас, но не толкова в седми, особено в осми и девети клас. Тази констатация би могла да се обясни донякъде с опасенията на стажанта по музика за недостатъчно време – огромен по обем теоретичен материал в гимназиален етап на обучение, изискващ много музикални примери и теоретични разяснения, предвиден в малкото на брой часове (в седми клас музика се изучава 1,5 часа седмично, а в осми и девети клас – по 1 час.) Наблюдават се трудности и от друг характер – певческият репертоар при по-големите ученици е значително по-сериозен и по-обемен, изискващ и съответната по-сериозна (като време и усилия) подготовка – вокална, инструментална, касаеща едно истинско художествено изпълнение. Ето защо за преодоляване на тези начални трудности в педагогическата практика се предвижда насочване и съвместно (между студент и методист, както и учител-настойник) обсъждане, отработване и представяне на добре прецизирани модели, съответстващи на възрастовите и музикалните особености на юношите.

Друг аспект на певческата дейност, предизвикващ известни затруднения у бъдещите учители по музика в началото на педагогическата им практика, е свързан с вокално-педагогическата работа по формиране на певчески умения и навици у децата. Хубавото и изразително пеене се обучава постепенно в практическата певческа дейност. От студента по музика се очаква да наблюдава обучаваните в певческия процес, като следи за правилна стойка, правилно певческо дишане, добра артикулация, звукообразуване, точна интонация, реагиране на диригентския жест, способност за ансамблов музичиране и др. Усвояването от децата на тези умения и превръщането им в навици е процес, който изисква много наблюдателност, работа, търпение и постоянство от страна на практиканта. Характерна особеност при по-малките деца е, че те бързо се забравят, което изисква постоянство на работата в тази насока и непрекъснато присъствие на игрови подходи, без които не е възможно успешното провеждане на дейността.

За преодоляване на начални трудности в тази насока от студента се очаква да има ясна представа и отлична теоретична подготовка относно певческия механизъм, да познава и се съобразява с физиологичните и психологическите особености на децата в различните възрасти, за да бъде в състояние и да знае върху какво и къде да обърне по-задълбочено внимание, да открие слабостите и да работи в посока на успешното им преодоляване.

Следваща стъпка – важен момент в процеса на реализация на певческата дейност, е създаване на подходяща творческа атмосфера за певческа работа, която въздейства върху любознателността и активността на децата, развива интереса и тяхната инициативност. В практиката на студента по музика моделирането на подобни ситуации са особено ценни от гледна точка на възможността обучаваните да затвърдят стари знания, да компенсират пропуски, но и да научат нещо ново. Практикантът допълва предложенията с песни, които децата познават, но в момента са забравили. Така в процеса на създаването се подходяща ситуация за общуване, всеки обучаван има възможност да се включи персонално със своя опит и натрупани впечатления, като същевременно се обогати с нова информация или компенсира пропуски в знанията си. На този етап пред студента са задачите да обмисли как да създаде творческа среда, правилно да формулира въпроси, чиито отговори е предвидил. Културата на общуване е взаимен процес на уважение между всички участници в процеса на обучение.

Усетил емоционалната нагласа на децата за работа върху песента, студентът-музикален педагог пристъпва към нейната демонстрация. За да възприемат и преживеят пълноценно изпълнението на песента, за да я заобичат и да ги заинтригува, при демонстрацията от значение са няколко основни изисквания, утвърдени в музикалнопедагогическата практика. А именно: студентът изпълнява цялата песен с подходящ инструментален съпровод, при това толкова впечатляващо и емоционално завладяващо, че спонтанно да предизвика желанието на децата да запеят. Това обаче до голяма степен зависи от уменията на студента-музикант, от неговия артистизъм и желание в тази насока.

На този етап се наблюдават редица затруднения, които са индикатор за необходимостта от внимателно отношение и по-прецизна подготовка. Едно от най-честите затруднения е изпълнението на клавириния съпровод на песента, който следва да прави изпълнението вълнуващо, красиво, пълнозвучно. Студентите трудно се справят и с т. нар. работен съпровод, който се използва в процеса на работа върху песента. Новата песен може да се представи и чрез звукозапис, но се отчита фактът, че „живото” изпълнение е много по-въздействащо.

Сред наблюдаваните начални трудности в практиката по музика е постигането на точност по отношение на интонация и метроритъм при певческата дейност. В тази връзка студентът се насочва към

взискателност още в самото начало, защото учащите свикват с този грешен начин на изпълнение, което в значителна степен е по-трудно да бъде променено на следващ етап. До изразително художествено пеење на песента може и трябва да се достига след пълното ѝ разучаване. За целта още в началото студентът по музика се насочва да изисква от децата да обърнат внимание на детайлите, на динамичните нюанси, на шрихите, на отклонението от темпото (ако има такава), на характера и настроението, които носи песента. Студентът насърчава децата към изразителност на всяка фраза, към красиви вокали и правилна дикция, за да се постигнат резултати, удовлетворяващи и обучаваните, и преподавателя им. Работата в тази насока предполага съответните личностно-професионални умения и компетентности у практиканта, а незадоволителните резултати при децата в някои от случаите се дължат именно на непреодолените начални трудности у младите колеги-музиканти.

По-специфична е певческата дейност в гимназиален етап на обучение, където певческият репертоар е различен – наред с любими „вечни“ песни, учениците обичат да пеят съвременни образци, хитове, популярни от различни формати, в разнообразни жанрове, на различни чужди езици. При целенасочена работа свободно може да се пее двугласно, да се изпълняват канони, да се експериментира по групи или със солисти. В практиката истинско предизвикателство за студентите по музика са подготовката на такъв репертоар и неговото представяне. Възможностите за приложението на музикалните компютърни технологии в урока по музика и влиянието, което оказват върху мотивацията, интересите и музикалните постижения на учениците е факт. Те повишават ефективността на обучението по отношение на мотивация, познавателни интереси и учебни постижения на младите хора. Актуалността на проблема извежда и необходимостта от нов тип учител по музика със стабилна музикалнотеоретична и информационна култура [12]. В учебната практика те са взаимосвързани и са сред водещите фактори за педагогическата ефективност на съвременния учебен процес по музика в средното училище.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: За преодоляване на началните трудности в някои аспекти на певческата дейност студентът-музикален педагог се насочва грижливо да планира методическата си работа и последователността на задачите във връзка с нея. След прецизната предварителна подготовка от страна на бъдещия музикален педагог, усвояването на песента от децата е леко и приятно, а интерпретацията на песента – по-завладяваща и оригинална, същевременно – и вярна. Наложително е да се отбележи, че „за подобряване работата в учебния процес активна роля има не само преподавателят, но и самите студенти, които взимат дейно участие в собственото си обучение и саморазвитие” [11, 189]. В педагогическата практика на студентите по музика насоките и препоръките за работа в никакъв случай не се свързват със строги образци и предписания, тъй като това би намалило вариативността и оригиналността на студентските решения. Вниманието е насочено преди всичко към инициативността, към наличните знания и умения и развитието им в условията на ефективна музикалнопедагогическа практика като един от аспектите в процеса на тяхното развитие и себеизява.

ЛИТЕРАТУРА

- [1] Георгиева, Г. Реализирането на интерактивен учебен процес – предизвикателства, трудности и митове. – Педагогика, 2008, №1, с. 19-27.
- [2] Закон за предучилищното и училищното образование. Обн., ДВ, бр. 79 от 13.10.2015 г., в сила от 1.08.2016г.
- [3] Колишев, Н. Педагогическите умения на учителите: теоретични модели. София: „Захарий Стоянов”, 2008
- [4] Коловска, Цв. Музикалните дейности в урока по музика и възможностите им за социализиране на учениците. – Начално училище, 2004, №5, с. 89-100.
- [5] Наредба за общообразователната подготовка (Държавни Образователни Стандарти, Наредба №5 от 30.11.2015г.)
- [6] Коловска, Цв. Музикалнопедагогическата практика и формиране на творческа самостоятелност и професионална готовност у студентите – бъдещи учители по музика. В: Изкуство и образование – традиции и съвременност. Юбилейна конференция с международно участие. Пловдив: АМТИИ, 2014
- [7] Стоянова, Г. Музикалност. 1992
- [8] Стоянова, Г. Учителят по музика в своята професия. 1997
- [9] Стойкова, П. Ролята на учителя в „Обществото на знанието”. – Електронно списание „Реторика и комуникации”, 2013, №8. – <http://www.rhetoric.bg>

- [10] Тодорина, Д. Създаване на интерактивна образователна среда (теоретични и приложни аспекти). – В: Интерактивните методи в съвременното образование. Благоевград: Университетско издателство „Н. Рилски“, 2010.
- [11] http://pedagogy.swu.bg/wp-content/uploads/2012/04/Todorina_Interact_obrazov_sreda_2010.pdf/
- [12] Янакиева, З. Оценката на студентите за обучението в семинарните упражнения по методика на изобразителното изкуство. В: Годишник. Пловдив: АМТИИ, 2015.
- [13] Yip, Lai, Chi Rita et al. New Generation Pre – Service Music Teacher Practice and information Technology Policy (Новата генерация стажант учители по музика и политиката на информационните технологии). В: Изкуство и образование – традиции и съвременност. Юбилейна конференция с международно участие. Пловдив: АМТИИ, 2014